

Research methodology. The study is carried out within the framework of cultural studies, which provides for systematic and interdisciplinary analysis.

Results. Attention is drawn to the need for cultural analysis of the origins of the phenomena of virtuality, interactivity, etc., the rationale for the cultural determinants of the development of digital technologies. M. Hayme's approach to the origin of virtual reality is revealed. It was found out that the prerequisite for G. Leibniz's creation of artificial deductive language was the problem of the toolkit of scientific research. Just like the T. Nelson hypertext project and the invention of the World Wide Web (WWW) by Tim Berners-Lee – the desire for non-linear access to any data at once, to empower people. It is concluded that virtual reality, in the form of virtualization process of reality, represents a means of transforming objective reality, as well as a factor capable of becoming an assistant in the modernization of economic, social, technical, project, and other important aspects of objective reality. At the same time, virtual reality can uncompromisingly affect the spiritual and psychological world of man in particular and on the whole complex of human culture in general.

The scientific novelty of the research is to apply a cultural approach to the problem of virtual in the application of complex analysis of the phenomenon of computer virtual reality.

Practical meaning. The results of the work can be applied for the analysis of socio-cultural transformations and cultural processes that accompany the development of computer virtual reality, in developing strategies for managing the development of these processes.

Key words: interactivity, virtuality, virtual reality, digital, digitization, culture.

Надійшла до редакції 12.10.2018 р.

УДК 111

ЗНАК І СИМВОЛ ЯК ФОРМИ КОМУНІКАЦІЇ КУЛЬТУР У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Радіонова Людмила Олексіївна – кандидат філософських наук, доцент,
Харківський національний університет міського господарства
ім. О.М. Бекетова, м. Харків
doi.org/10.32782/2524-0072
sociopolis@ukr.net

Розглядається проблема знаково-символічних форм «спілкування» культур в історико-філософському контексті. Доведено: комунікативна домінанта припускає, що мова, актуалізована в суб'єкт-суб'єктній комунікативній взаємодії, повинна знаходитися у фокусі соціальної рефлексії. З'ясовано, що особливу версію критичного ставлення до культури, пов'язану з лінією деконструкції її основ, представляє постструктуралізм.

Ключові слова: постмодерн, знаково-символічні форми, комунікації культур.

Постановка проблеми. Глобальний світ включає різноманітні моделі комунікації культур і, отже, передбачає розвиток системи знаково-символічних засобів, необхідних для її реалізації. Знаково-символічний апарат комунікації має самостійні ресурси, орієнтовані на освоєння інформаційного простору і він є владним засобом, що дозволяє формувати свідомість, обумовлюючи її ціннісно-змістові напрями розвитку. Саме тому тема знаково-символічних засобів комунікації стає сьогодняшнім предметом аналізу не лише фахівців у галузі теорії комунікації, але й філософії культури.

Останні дослідження та публікації. Проблема знаково-символічних засобів комунікації знайшла широке відображення у вітчизняній і зарубіжній літературі. Загальні і часткові проблеми теорії комунікації культур, починаючи з кінця ХХ ст. піднімаються в дослідженнях Г. Вишлецова, В. Тугарінова [3; 9] та ін., які працювали в межах аксіології. У теорії культури Л. Архангельським [1] та ін. досліджуються проблеми світогляду і духовної діяльності при розгляді соціальної комунікації, відтворення, поширення та засвоєння духовних цінностей. Слід також виокремити монографічні дослідження М. Кагана [6] та ін., які розширили уявлення про суть і динаміку цінностей культури. У працях Б. Попова піднімаються питання комунікації етносу, нації, національної культури, етнонаціональних орієнтацій українського народу [7; 8]. Таким чином, можна констатувати, що дана проблематика має тривалу історію вивчення.

Сучасна Україна перебуває на етапі демократичної модернізації й інтегрується в світовий простір. Саме тому сьогодняшнім настільки вагомим є осмислення комунікативно-інформаційних процесів, що протікають у ньому, у ключі синтезу перспективних соціальних теорій, що виникають у ХХ та початку ХХІ ст. Тому залишається недостатньо проаналізованими питання про знак і символ в комунікації культур, що й обумовлює мету даної статті.

Методологія дослідження. Використовується проблемно-тематичний спосіб аналізу і викладу матеріалу. Цей метод дозволяє найоб'єктивніше досліджувати питання становлення сучасних поглядів на проблему знаково-символічних засобів комунікації в сучасному суспільстві.

Виклад матеріалу дослідження. Глобалізація як реальність і тенденція світового розвитку відбувається в умовах культури постмодерну. Культура постмодерну характеризується мозаїчністю, сполученням різнорідних способів інтерпретації світу та життєдіяльності. За допомогою каналів масової комунікації різноманіття культур стає реальністю інформаційного простору, створюючи вплив на світ. У цьому аналізі будемо виходити від розуміння культури за Е. Гіддансоном – як норм, цінностей і «цілком відчутних об'єктів, символів і технологій» [4; 33–34].

Творець теорії комунікативної дії Ю. Габермас переконаний, що поле дискурса є місцем не лише полеміки, але й виявлення можливостей консенсусу діаметрально протилежних поглядів на комунікації культур. До згоди, на його думку, повинні бути спрямовані зусилля теоретичного й практичного розуму [10]. Зрозуміло, простір комунікації відзначений присутністю різноспрямованих владних векторів, однак, при цьому важливо виявити їхні соціальні передумови і знаково-символічні засоби, які ними використовуються, а потім розглянути питання про умови співіснування, певного узгодження полярних поглядів на світ. У випадку можливості подібного консенсусу важливо виявити його конвенціональні підстави, нормативну базу, що особливо актуально в практичному плані для нашого суспільства.

У теорії комунікативної дії Ю. Габермаса акцент робиться саме на інтерсуб'єктивних зв'язках, що дозволяють учасникам комунікації знайти певну згоду відносно висловлень пізнавального й морально-нормативного плану. Якщо в розрізі теоретичного розуму суб'єкти можуть дійти до взаємної згоди в питаннях істинного змісту певних суджень про світ, то практичний розум, що направляється кантовським категоричним імперативом, здатний привести до визнання взаємоприйнятих у комунікативному співтоваристві моральних норм. Етика дискурса має на увазі, з одного боку, універсалізацію норми, а з іншого, її передбачувану обґрунтованість. Принцип моралі поширюється на «форми життя», що попадають під певні умови, а саме ці умови і є обмежниками дискурса. Відповідно, ми не можемо з повною впевненістю говорити про те, що дискурсивні практики є вільними. Ю. Габермас переконаний, що знаходження стану ідеальної комунікації знімає небезпека тенденційності, яка диктується владними спонуканнями [10]. Однак, навіть відрефлексовані владні спонукання залишаються реальним фактором, що не завжди переборюється чисто інтелектуальними зусиллями.

Рефлексивний аналіз комунікативного процесу пов'язаний не лише з розглядом владних стратегій поля дискурса, але й критичним осмисленням знаково-символічних підстав ілюзорно-міфологічної свідомості, постійно породжуваного в суспільстві споживання. Проблема міфологізації свідомості суспільства споживання й семіотичних механізмів здійснення цього процесу знайшла своє відображення в роботах теоретиків неомарксизма й постструктуралізму. У даному зв'язку особливий інтерес являють теоретичні висновки неомарксистської концепції Г. Маркузе [5] й постструктуралістичні ідеї Ж. Бодріяра [2]. Г. Маркузе всебічно проаналізував механізм створення «одномірної» людини, показав, що міфологія суспільства споживання припускає постійне виробництво ілюзорних форм міфологічної свідомості, що володіють знаково-символічним апаратом вираження їхнього змісту. Функцію контролю над виробництвом і існуванням потреб виконують міфи. Формування помилкових потреб є одночасно й причиною і наслідком актуалізації міфологічного поля. Як переконливо показав Ж. Бодріяр, функція соціального контролю перебуває не тільки в системі суспільства, але й переходить в ідеолого-знакову систему, в основі якої лежить предмет-товар. Отже, товарні відносини беруть на себе функцію соціальної диференціації. Визначення соціальної ролі суб'єкта в даному контексті відбувається безпосередньо через предмет. Символічне володіння носить форму загального механізму, що систематизує, соціального відношення. Товар / форма стає кодом суспільства, що ґрунтується на коннотативних значеннях. Він раціоналізує й упорядковує обмін у ході комунікації. Саме код стимулює суб'єкт до вступу в комунікацію, що управляється законом коду й контролюється змістом.

Одномірність сучасного суспільства, якщо додержуватися логіки побудов Г. Маркузе, задається за допомогою системи заборон-заохочень. З одного боку, існує низка заборон, унормованих суспільством, а з іншого – все те ж суспільство надає можливість їхнього скасування. Суспільство споконвічно містить у собі механізм підпорядкування індивідів, що мотивує їх до дії винятково в рамках системи.

У теоретичній концепції Ж. Бодріяра знаковий обмін у суспільстві набуває форми ідеології, властивій пануючій більшості. Ідеологія представляється у вигляді відносини між проекцією свідомості й ідеальністю якоїсь ідеї або цінності. Мовні системи конститууються в «замкнутому» просторі. Контекстуальна закритість не дозволяє виходити за межі заданого значення. Закріплюючись таким чином, значення розміщуються в рамках певних мовних структур і не знаходять подальшого розвитку. Нав'язана функціональність стає єдино прийнятним значенням.

У процесі суб'єкт-суб'єктної комунікативної взаємодії зіштовхуються різні способи розуміння соціальних реалій і світоглядні й цінісно-нормативні установки, покликані їх обґрунтувати. Оскільки в їхніх межах вимальовується той або інший варіант бачення соціальних і культурних реалій, пропонований у якості значущого для даної спільності, несхожі сценарії інтерпретації таких мають владні відтінки. Деконструюючи підстави полярних діалогічних комунікативних стратегій, так само як і домінуючого дискурсу влади, пов'язаного з існуючою бюрократичною системою, філософія реалізує власні критико-рефлексивні можливості. У зв'язку з критико-рефлексивною функцією філософії виникає питання про ціннісні підстави останньої. Саме тому настільки важливо зрозуміти, яким чином можливе висування ціннісних орієнтирів, значимих для критико-рефлексивного усвідомлення складної мозаїчної панорами всієї сукупності нині існуючих культур. У підсумку свого розвитку сучасна західна філософія продемонструвала можливості критико-рефлексивного осмислення культури. Розкривши владні функції культури, укладені в мові, її представники поставили важливу проблему можливості створення комунікативних умов для діалогічного подолання диктату її форм, зняття відчуження. У ході її еволюції стало очевидним, що як форма рефлексивного осмислення культури філософія покликана виявити можливі в її межах припущення, що обслуговують комунікацію індивідів, співпричетних до різних життєвих світів. Пропонуючи критичне розуміння реалій культури й можливих підходів до них, філософія може нести в собі й певні синтетичні потенції, які реалізуються в розробці різноманітних стратегій підходу до вирішення людських проблем. У цій своїй іпостасі вона з'являється як споконвічно діалогічна активність, сполучена із продукуванням екзистенціально значущих значеннєвих картин світу.

Особливу версію критичного відношення до культури, пов'язану з лінією деконструкції її основ, представляє постструктуралізм. Успадковуючи критичне налаштування філософії Франкфуртської школи, представники постструктуралізму почали генеалогічний аналіз історії європейської культури, опираючись на інструментарій структуралізму. Фундаментальною передумовою міркувань М. Фуко, Р. Барта, Ж. Деріда й інших постструктуралістів є переконання в тому, що дискурсивний арсенал культури містить владні потенції, у межах яких нівелюються будь-які прояви людської суб'єктивності. Критика культури в подібному прочитанні виявляється генеалогічною деконструкцією основ тих механізмів владного домінування, які в ній присутні.

Висновки. Соціальна рефлексія виявляється важливим засобом усвідомлення культури як діалогічної за своєю природою, сполученої з комунікативною діяльністю суб'єктів. Вона здатна розкрити конкретну конфігурацію тих або інших способів діяльності суб'єктів, залучених до процесу діалогічної комунікації, що затверджують власне ставлення до реалій життєвого світу й потенційних партнерів по комунікативній активності, а також перебувають у межах даного культурного ареалу або за його межами.

Список використаної літератури

1. Архангельский Л. М. Ценностные ориентации и нравственное развитие личности. М. : Знание, 1978. 221 с.
2. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3464>
3. Выжлецов Г. П. Аксиология культуры. С.-Пб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996. 152 с.
4. Гидденс Э. Социология / Пер. с англ. Изд. 2-е, перераб. и доп. М. : Едиториал УРСС, 2005. 632 с.
5. Маркузе Г. Одномерный человек. Исследование идеологии развитого индустриального общества [Электронный ресурс]. Пер. с англ. М., 1994. 368 с. Электрон. версия печат. публ. Режим доступа: <http://socium.ge/downloads/komunikaciiisteoria/markuze%20odnomerni%20chelovek.pdf>
6. Каган М. С. Философская теория ценности. С.-Пб. : ТОО ТК «Петрополис», 1997. 205 с.
7. Попов Б. Альтернативна модель етносу та людини (кілька зауваг щодо вітацентричної парадигми). *Філософ. думка*. 2001. № 4. С. 37–54.
8. Попов Б., Степико М., Фадеев В., Игнатов В. та ін. Нація серед націй: смисли і значення. Київ : Світ, 1999. 108 с.
9. Тугаринов В. П. О ценностях жизни и культуры. Л. : Тип. ЛОЛГУ, 1960. 155 с.
10. Хабермас Ю. Теория коммуникативного действия [Электронный ресурс]. Электрон. версия печат. публ. Режим доступа: https://iphras.ru/uplfile/root/biblio/vst/2007/habermas_2.pdf.

References

1. Arhangelskiy L. M. Tsennostnyie orientatsii i нравstvennoe razvitie lichnosti. M. : Znanie, 1978. 221 s.
2. Bodriyyar Z. H. Obshchestvo potrebleniya. Yego mify i struktury [Elektronnyy resurs]. Rezhim dostupa: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3464>
3. Vyizhletsov G. P. Aksiologiya kulturyi. Sankt-Peterburg : Izd-vo S.-Peterburgs. un-ta, 1996. 152 s.
4. Giddens E. Sotsiologiya. Per. s angl. Izd. 2-ye, polnost'yu pererab. i dop. M. : Yeditorial URSS, 2005. 632 s.

5. Markuze G. Odnomernyy chelovek. Issledovaniye ideologii Razvitogo Industrial'nogo Obshchestva [Elektronnyy resurs]. Per. s angl. M., 1994. 368 s. Elektron. versiya pachat. publ. Rezhim dostupa: <http://socium.ge/downloads/komunikaciisteoria/markuze%20odnomerni%20chelovek.pdf>
6. Kagan M. S. Filosofskaya teoriya tsennosti. Sankt-Peterburg : TOO TK «Petropolis», 1997. 205 s.
7. Popov B. Al'ternatyvna model' etnosu ta lyudy'ny' (kil'ka zauvag shhodo vitacentry'chnoyi parady'gmy'). *Filosof. dumka*. 2001. № 4. S. 37–54.
8. Popov B., Stepy'ko M., Fadyeyev V., Ignatov V. Naciya sered nacij: smy'sly' i znachennya; NAN Ukrayiny', In-t filosofiyi im. G. S. Skovorody'. Ky'yiv : Svit, 1999. 108 s.
9. Tugarinov V. P. O tsennostyakh zhizni i kulturyi. Leningrad : Tipografiya LOLGU, 1960. 155 s.

ЗНАК И СИМВОЛ КАК ФОРМЫ КОММУНИКАЦИИ КУЛЬТУР В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Радионова Людмила Алексеевна – доцент, кандидат философских наук,
Харьковский национальный университет городского хозяйства
им. А.Н. Бекетова, г. Харьков

Рассматривается проблема знаково-символических форм коммуникации культур в историко-философском контексте. Доказано: коммуникативная доминанта допускает, что язык, который актуализирован в субъект-субъектной коммуникации, должен находиться в фокусе социальной рефлексии. Выяснено, что особенную версию критического отношения к культуре, связанную с линией деконструкції ее основ, представляет постструктурализм.

Ключевые слова: постмодерн, знаково-символические формы, коммуникация культур.

THE SIGN AND SYMBOL AS FORMS OF CULTURAL COMMUNICATION IN CONTEMPORARY CONDITIONS

Radionova Lydmila – PhD Philosophy and Political Sciences Department
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv

The article deals with the problem of sign and symbolical forms of communication of cultures in a historico-philosophical context. Special attention is paid to the analysis of the critical approach to communications of cultures which is mostly shown in post-structuralism philosophy.

Key words: postmodern, sign and symbolical forms, communication of cultures.

UDC 111

THE SIGN AND SYMBOL AS FORMS OF CULTURAL COMMUNICATION IN CONTEMPORARY CONDITIONS

Radionova Lydmila – PhD Philosophy and Political Sciences Department
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv

Main issue. Globalization and world progress trend take place in the conditions of postmodern culture. Postmodern culture leads to fragmentation, connection of heterogeneous methods in interpretation of the world. With the support of channels of mass communication variety of cultures it becomes reality of informative space, creating influence on the world.

Research methodology. The problem and thematic way of the analysis and statement of material are the main methods of research. Problems of formation of modern views on the problem of the sign and the symbolical means of communication in modern society allow us to investigate this method more objectively.

Results. The reflexive analysis of the communicative process is related not only to consideration of imperious strategies in the field of discourse but also with the critical comprehension of the sign-symbolic grounds of illusive-mythological consciousness, consumption constantly generated in the society.

In the article the possibilities of critical-reflective comprehension of culture is shown. Exposing the main functions of culture, celled in a language, it has been defined the important problem of possibility for creation of communicative terms for the dialogic overcoming of dictate and its forms.

During its evolution it became obvious, that as the form of reflective comprehension of culture philosophy is called to show possibilities in its limits suppositions that serve communication of individuals involved in the different vital worlds. Offering the critical understanding of realities of culture, philosophy can carry and synthetic potencies that will be realized in development of various strategies of going near the decision of human problems. In this hypostasis it appears as indigenous of the dialogic activity connected with producing of existentially value pictures of the world.

Conclusions. The social reflection is important source of differences in culture as dialogical by the nature connected with communicative activity of the subjects fed by semantic structures of the vital world. It is capable to open a concrete configuration of these or those modalities of action of the subjects involved in process of dialogical communication, approving own relation to the realities of the vital world and potential partners in communicative activity who are in limits of this cultural area or behind its borders.

Key words: postmodern, sign and symbolical forms, communication of cultures.

Надійшла до редакції 25.10.2018 р.